

de kermis, de slavenjacht en het einde van de wetenschap

De waarheid en de leugen achter het zwarte masker

Michiel C de Jong

De kermis, de slavenjacht en het einde van de wetenschap

Copyright © 2020 Michiel C de Jong

Auteur: Michiel C de Jong

Druk: Pumbo.nl

Omslagontwerp: Michiel C de Jong

Achtergrondbeeld omslag: Christelijke gevangenen worden op een plein te Algiers als slaaf verkocht, Jan Luyken, 1684, *Rijksmuseum Amsterdam*

Cultuurhistorie

ISBN 9789082914719

NUR 694

Voorwoord

In de zomer van 2017 begon ik een onderzoek naar de geschiedenis van de sinterklaastraditie. Al gauw stuitte ik op interessante aanwijzingen en publiceerde een artikel. Bij gebrek aan interesse uit wetenschappelijke kringen besloot ik het vervolgonderzoek zelf op te pakken. Dit leidde in eerste instantie tot mijn vorige publicatie KPG (de komediant, de piraat en de geschiedvervalser, 2018).

Dit boek (2020) is het resultaat van twee jaar vervolgonderzoek. Het bouwt voort op mijn eerdere publicaties. Mijn drijfveer is het zoeken naar nieuwe aanwijzingen over de ontstaansgeschiedenis van de traditie en met name van Zwarte Piet. In de loop der tijd is er een motief bijgekomen: het ontmaskeren van de bevooroordeelde wetenschap.

Vlak voor het ter perse gaan van dit boek kondigen enkele grote boekverkopers als Bol en Amazon aan alle artikelen rondom Zwarte Piet te zullen weren. Ik citeer wat mij door Bol gezegd werd in een chat naar aanleiding van de verkoop van dit boek: “Het heeft met Zwarte Piet te maken. Als dit voorkomt in de titel, ondertitel of de samenvatting zullen wij dit weren van het platform”. Wat mij betreft bevestigt deze censuur de urgentie van een tegengeluid.

Ik behoor niet tot het gilde van de wetenschap en dit boek is geen wetenschappelijke publicatie. Desondanks zou het een vergissing zijn dit onderzoek niet serieus te nemen. Ik geef een broodnodig nieuw perspectief op de geschiedenis en op de wetenschapsbeoefening. Ook introduceer ik verbanden die nog niet door anderen zijn gelegd. Dat zal eventuele tekortkomingen hoop ik ruimschoots goedmaken. Er zal -uiteindelijk- bevestiging komen vanuit de wetenschap, maar ook nuancering en kritiek. Daar ben ik zeker van en ik zie ernaar uit.

Tenslotte wil ik mijn dank uitspreken aan familie en vrienden die mij in mijn onderzoek gesteund hebben. Door mijn verhalen aan te horen, goede vragen te stellen en mijn werk kritisch door te lezen. Ik weet dat dat niet voor iedereen makkelijk was gezien de controverse rondom Zwarte Piet. Jullie betrokkenheid heeft het onderzoek goed gedaan en mij persoonlijk ook.

Over de inhoud

Dit onderzoek bestaat uit meerdere delen die elkaar versterken. Elk deel heeft een eigen perspectief en kan onafhankelijk van de andere delen worden gelezen.

de kermis 11

De kermis laat zien dat Zwarte Piet is terug te voeren tot in de middeleeuwen. Dat is een stuk eerder dan 1850, het jaartal dat door de wetenschap als ontstaansjaar wordt aangenomen. Deze verdieping van de geschiedenis levert nooit eerder ontdekte perspectieven op. Zwarte Piet blijkt gerelateerd te zijn aan de gildeknecht, de gaper en de komediant van de sinterklaaskermis.

de slavenjacht 55

De piraat, waarover ik al in 2017 en 2018 heb gepubliceerd, verbindt het Nederlandse sinterklaasverhaal met islamitische slavenjagers die joegen op Europese, christelijke slaven. Deze slavenjacht loopt van de 8e tot de 20e eeuw en leeft voort in vele verhalen en tradities. In hun samenhang geven deze verhalen en tradities een nieuw perspectief op de impact van de islamitische slavenjacht op de Europese samenleving, cultuur en identiteit.

het einde van de wetenschap 137

De wetenschap heeft de afgelopen decennia honderden artikelen over Zwarte Piet gepubliceerd. De ontdekkingen uit de kermis, de slavenjacht en KPG (de komediant, de piraat en de geschiedvervalser) heeft zij echter niet op haar conto kunnen schrijven. Dat komt door een gebrek aan ambitie om de echte historie van Zwarte Piet te achterhalen. De wetenschap is alleen geïnteresseerd in het valideren van haar eigen vooringenomen denkbeelden.

De misleiding heeft zich inmiddels verspreid naar andere maatschappelijke domeinen. De wetenschap als een betrouwbare, objectieve bron van kennis bestaat niet meer.

de lijst 256

Dit onderzoek toont aan dat de wetenschappelijke integriteit op grote schaal wordt geschonden. De lijst bestaat uit honderden artikelen waarin wetenschappers beweringen over Zwarte Piet doen zonder solide wetenschappelijke onderbouwing.

bronnen 272

index 286

beelden 290

Voor het achterhalen van de oorsprong van de Nederlandse sinterklaastraditie zijn historische beelden essentieel. In de tekst staan verwijzingen naar de schilderijen, illustraties, foto's en andere afbeeldingen in het beeldenkatern. Tegelijk bieden de beelden zonder de tekst ook een indruk van de context waarin de traditie is gevormd.

Inhoud, de kermis

Inleiding	12
Het Sint Nicolaasgilde	13
De gildeknecht	
Kruideniers, Drogisten, Apothekers	
Islamitische geneeskunde	
Meester Kakadoris, kwakzalver en standwerker	
Gapers	
Komedianten en levende poppen	28
Pulcinella	
Bewegende poppen	
De notenkraaker	
Carnaval	38
De middeleeuwse Vastenavond	
Carnaval in Venetië	
Carnaval in Rome	
Carnaval in Frankrijk	
Godsdienstvrijheid in Nederland	
Carnaval in Keulen	
Carnaval en Sinterklaas in Nederland	
De sinterklaaskermis	46
Sinterklaaskermis op school en in de feestzaal	
Sinterklaas en de Poppenkast	
Sinterklaas op TV	
De oudejaarsconference	
Slot	53

Inhoud, de slavenjacht

Inleiding	56
Islamitische belegering van Europa	57
Moren, Saracenen, Turken, Tataren en Barbarijse zeerovers	
Het Turkengevaar	
Krimtataren in Europa	
Barbarijse zeerovers	
Europese intellectuele elite over de Turk	
Ooggetuigen van de Turkse en Tataarse slavenjacht	
Het beeld van de Turk in de 18e en 19e eeuw	
Islamitische slavenjacht	
Slavenjacht in verhalen en tradities	81
Zuidwest-Europa, Santiago Matamoros	
West-Europa, le jeu de Saint Nicolas	
Oost-Europa, Krimtataren en Zaporozjekozakken	
Zuidoost-Europa, Turken en Tataren	
Midden-Europa, Turken, Krampus en het beleg van Wenen	
Noord-Europa, Turkenangst en mensenvlees	
Wetenschap over Barbarijse slavernij	115
Gerard van Krieken	
Andere geschiedschrijvers in de 21e eeuw	
Nederlanders in Barbarijse slavernij	
Conclusie	135

Inhoud, het einde van de wetenschap

Inleiding	138
Argumentatie tegen Zwarte Piet	140
Zwarte Piet stamt af van slavernij (Helsloot)	
Tradities zijn veranderlijk (Helsloot)	
Zwarte Piet stamt af van zwarte pages (Boer-Dirks)	
Zwarte Piet heeft zijn wortels in kolonialisme (Wekker)	
Zwarte Piet stamt af van de Amerikaanse blackface (Koning)	
Zwarte Piet is een racistisch stereotype (Van Stipriaan/Berends)	
Zwarte Piet is racistisch (Essed/Hoving)	
Selectie Zwarte Piet wetenschappers	159
Markus Balkenhol	
Alex van Stipriaan	
Gloria Wekker	
Stephen Small	
Mitchel Esajas en Jessica d'Abreu	
Eline Mestdagh	
Promotieonderzoeken over Zwarte Piet	183
Heleen Schols	
Hanneke Nap	
Çiğdem Sağır	
Doorwerking in de maatschappij	190
Onderwijs	
Musea	
De canon van de Nederlandse geschiedenis	
Rechtscolleges	
Slavernijherdenking	
Wetenschap als instituut	222
Wetenschappelijke integriteit	
Reactie van de wetenschap op mijn onderzoek	
Ideologische wetenschap	
Ontspoorde wetenschap	
Einde	254

Inventarisatie misleidende wetenschap

Hier volgt de lijst met wetenschappers die misleidende artikelen over Zwarte Piet publiceren. Gezamenlijk vormen ze een anti-Zwarte Piet school. Zij laten zich leiden door een ideologische overtuiging. Hun onderzoek is voorin- genomen en niet gebaseerd op solide historische bronnen of via objectieve methoden verkregen resultaten. Daarmee wordt de code wetenschappelijke integriteit geschonden. Opname van artikelen in de lijst zegt niet of en in welke mate individuele wetenschappers deze schending valt aan te rekenen.

De lijst is gerangschikt naar auteur en per auteur zijn de relevante publicaties genoemd. Als een publicatie meerdere auteurs heeft, dan komt deze meerdere keren voor in de lijst.

1 Cathelein Aaftink

Scriptie: Innocence in Baldwin and Wekker compared, Different times, Same innocence (2019)

2 Linda Aarts

Scriptie: Het grote Zwarte Piet debat, een discoursanalyse vanuit zorgethisch perspectief (2016)

3 Tendayi Achiume, Professor

Rapport: Visit to the Netherlands, Report of the Special Rapporteur (2020)

4 Dariya Afanasyeva

Scriptie: The Case of Black Pete (2017)

5 Abderrahman El Aissati

Scriptie: Black as Soot (2014)

6 Mark Alfano

Artikel: Van mening veranderen op Twitter? Zwarte Piet als casus (2020)

7 Rose Mary Allen

Essay: Laten wij kinderen niet als excuus gebruiken in het Zwarte Pieten-debat, *Amigoe* (2015)

8 Ana Lucia Araujo, Professor

Artikel: Afterword: Ghosts of Slavery (2020)

9 Sarah Asmelash

Essay: Mass Media: The Construction of Ethnic Stereotypes, *humanityinaction.org* (2014)

10 Isabel Awad

Opinie: Reconsider decision about zwarte piet, *erasmusmagazine.nl* (2014)

Opinie: Universiteit ontwijkt het Zwarte Piet-debat, *de Volkskrant* (2014)

Magazine: Piet, handboek voor een moderne sinterklaasviering (2015)

bronnen

de kermis

- [1] M. C. de Jong, *De komediant, de piraat en de geschiedvervalser*, Zwaag: Pumbo, 2018.
- [2] J. van der Linden, “Gilden” Librije033.nl [Online] Beschikbaar: <https://librije033.nl/sporenencodes/page147.html> [Geopend januari 2020].
- [3] J. Amsenga. “Het Nederlandse gildewezen”, historischnieuwsblad.nl [Online] Beschikbaar: <https://www.historischnieuwsblad.nl/nl/artikel/6829/het-nederlandse-gildewezen.html> [Geopend januari 2020].
- [4] J. ter Gouw, *De Gilden*, Den Haag: NV Uitgeversmaatschappij Oceanus, 1928.
- [5] “Dinsdag marktdag”, mijn gelderland.nl [Online] Beschikbaar: <https://Mijngelderland.nl/inhoud/canons/culemborg/dinsdag-marktdag> [Geopend februari 2020].
- [6] A. Brouwer Ancher, *De gilden*, 's Gravenhage: Loman & Funke, 1895.
- [7] “12 Koopliden en schippers”, huisvandenijmeegseggeschiedenis.nl [Online] Beschikbaar: https://www.huisvandenijmeegseggeschiedenis.nl/info/12_Koopliden_en_schippers [Geopend januari 2020].
- [8] J. ter Gouw, *De oude tijd*, Haarlem: Kruseman & Tjeenk Willink, 1874.
- [9] H. Brugmans, “Het leprozenhuis te Amsterdam” *Amstelodamum*, pp 53-54, 1922.
- [10] J. Homoet, *De hofnar van Gelre*, Kampen: J.H. Kok, 1924.
- [11] S. J.C. Vrijheid, *Gelijkheid, broederschap en gezelligheid*, Hilversum: Verloren, 2001.
- [12] J. Jas en T. Schoenmakers, *Slang Esculaap en Gaper*, Basel: Editiones Roche, 1993.
- [13] K. Meisma, *De Zwarte Dood*, Zutphen: W.J. Thieme, 1924.
- [14] M. Bouvet, *La confrérie de Saint-Nicolas*, Paris, 1950.
- [15] H. Labberté, *Schetsen uit het huiselijk en maatschappelijk leven van ons voorgeslacht*, Gouda: GB van Goor zonen, 1879.
- [16] *De kluchtige wandelaer, door de wereldt*, Iemant en Niemand, 17--.
- [17] Professor Kokadorus, *Op het Amstelveld: de mémoires van Kokadorus*, Amsterdam: van Holkema & Warendorf, 1909.
- [18] E. van Amerongen, “Kokadorus koning der standwerkers,” *Nieuw Israelitisch weekblad*, 24 maart 1967.
- [19] “Kwakzalvers in vroeger tijd” *Leeuwarder nieuwsblad: goedkoop advertentieblad*, 7 januari 1932.
- [20] C. Kruyskamp, *Dichten en spelen van Jan van den Berghe*, Den Haag: Martinus Nijhoff, 1950.
- [21] J. ter Gouw, *De Volksvermaken*, Haarlem: Erven F. Bohn, 1871.
- [22] H. E. Moltzer, *De Middelnederlandsche dramatische poëzie*, Groningen: J.B. Wolters, 1875.
- [23] “De gapergalerij: Digitale tentoonstelling over het typisch Nederlandse uithangbord voor apotheker en drogist”, nationaalfarmaceutischmuseum.nl [Online] Beschikbaar: <https://www.nationaalfarmaceutischmuseum.nl/exposities/gapergalerij> [Geopend mei 2020].
- [24] F. de Haan, *Oud Batavia*, Batavia: Kolff, 1922.
- [25] H. Paërl, *Pulcinella, het mysterieuze spiegelbeeld van de mens*, Theater Instituut Nederland, 2003.

- [26] “Poesje van de Lange Wapper”, users.skynet.be/lange.wapper [Online] Beschikbaar: http://users.skynet.be/lange.wapper/verband_poppen1.jpg [Geopend februari 2020].
- [27] W. J. Robert en D. Lyons, *De hospitaalpraktijk, inleiding tot de praktische beoefening der geneeskunde aan het ziekbed*, Van Den Heuvel & Van Santen, 1860.
- [28] *Mietje en haar broertje, en andere vertellingen en gedichtjes voor lieve kinderen*, Amsterdam: Hendrik Frijlink, 1829.
- [29] R. G. Rijkens, *De beminnelijke Gerrit*, Groningen: J Oomkens, 1840.
- [30] J. Goeverneur, *De ondeugende kinderen*, Sneek: Van Druten en Bleeker, 1852.
- [31] H. Broekhuizen. “In de tuin van Sinterklaas” [liedjeskist.nl](http://www.liedjeskist.nl) [Online] Beschikbaar: http://www.liedjeskist.nl/liedjes_a-z/i-liedjes/in_de_tuin_van_sinterklaas.html [Geopend februari 2020].
- [32] G. Wollewens-Zeijlmaker, *De wonderlijke avonturen van Pieterman*, Gouda: GB van Goor, 1937.
- [33] N. van Kol-Porrey, *Van blond en bruin en ook van grijze haren*, Rotterdam: D. Bolle, 1905.
- [34] W. Pétilion, *Bedtijd: 365 vertellingen voor kinderen voor zij slapen gaan*, Amsterdam: Van Holkema en Warendorf, 1927.
- [35] H. M. C. van Oosterzee, *De St. Nikolaas-kinderen*, Middelburg: de gebroeders Abrahams, 1853.
- [36] J. Rameau “De zwarte pierrot,” (vertaald uit het Frans) in *Eigen haard*, Haarlem, Tjeenk Willink, vol 25 pp 398-399 1891.
- [37] J. K. F. H. Schrijnen, *De H. Nikolaas in Het Folklore Roermond*: J.J. Romen en zonen, 1898 [Online] Beschikbaar: <http://www.gutenberg.org/files/38211/38211-h/38211-h.htm> [Geopend februari 2020].
- [38] A. Green, “The Most Popular Ballets of All Time” www.liveabout.com, [Online] Beschikbaar: <https://www.liveabout.com/most-popular-ballets-of-all-time-723931> [Geopend februari 2020].
- [39] “Het nationale ballet presenteert notenkraaker & muizenkoning” [operaballet.nl](http://www.operaballet.nl) [Online] Beschikbaar: <https://www.operaballet.nl/nl/ballet/2019-2020/voorstelling/notenkraaker-muizenkoning> [Geopend februari 2020].
- [40] H. Pleij, “Het gilde van de Blauwe Schuit”, UvA, Amsterdam University Press, 1979.
- [41] G. van Meegen, “d’ Order van ’t Gecken-Geselschap - Der Narrenorden zu Cleve (Teil 1)” [lokalkompass.de/kleve](http://www.lokalkompass.de/kleve) [Online] Beschikbaar: https://www.lokalkompass.de/kleve/c-kultur/dorder-vant-gecken-geselschap-der-narrenorden-zu-cleve-teil-1_a387678 [Geopend februari 2020].
- [42] “Carnival of Venice”, wikipedia, [Online] Beschikbaar: https://en.wikipedia.org/wiki/Carnival_of_Venice.
- [43] J. Goethe, *Das Römische carneval*, Weimar und Gotha, 1789.
- [44] G. Casanova, *The complete memoirs of Jacques Casanova de Seingalt 1725-1798*, vertaald door Arthur Mach 1894, The Gutenberg Project
- [45] “Unie van Utrecht”, wikipedia [Online] Beschikbaar: https://nl.wikisource.org/wiki/Unie_van_Utrecht#VI [Geopend februari 2020].
- [46] *Jaarboeken der Bataafsche Republiek*, Volume 12, Amsterdam: Johannes van der Hey, 1798.
- [47] M. L. Michael Euler-Schmidt, *Der Kölner Rosenmontagszug 1823-1948*, Köln: JP Bachem verlag, 2007.
- [48] T. Fransen, *Carnaval ontmaskerd*, Maasbree: de Lijster, 1982.

- [49] *De locomotief: Samaransh handels- en advertentieblad*, 26 november 1882.
- [50] Delpher [Online] Beschikbaar: <https://www.delpher.nl/>.
- [51] F. Maerlant, *Een avond bij Sinterklaas: toneelstukje in 1 bedrijf*, Bussum: van Dishoeck, 1929.
- [52] L. Roggeveen, *Piet en Nel voor het voetlicht*, 's Gravenhage: BB van Goor Zonen, 1937.
- [53] B. W. Wierink, *Jan Klaassen*, Buiksloot: J. M. Schalekamp, 1903.
- [54] J. Dewaele, *Poppenspel*, Brugge en Brussel: De Klinkhoren, 1942.
- [55] P. Voskuil, *De koning is dood, leve de koning*, Uitgeverij Vierkant, 2009.
- [56] “De bruiloft van Kloris en Roosje”, wikipedi [Online] Beschikbaar: https://nl.wikipedia.org/wiki/De_bruiloft_van_Kloris_en_Roosje [Geopend februari 2020].
- [57] E.T.A. Hoffmann, *Nussknacker und Mausekönig*, 1816 [Online] Beschikbaar: <https://www.projekt-gutenberg.org/etahoff/nussknac/nussknak.html> [Geopend oktober 2019].
- [58] E.T.A. Hoffmann, *Nootenkraker en muizekoning, eene vertelling voor groote en kleine kinderen*, vertaald door J. van Lennep, Amsterdam: P. Meijer Warnars, 1840.
- [59] E.T.A Hoffmann, *Notenkraker en muizenkoning*, Facsimile van versie uit 1898, Utrecht: Bohn, Scheltema & Holkema, 1978.
- [60] A. Dumas, *Histoire d'un casse-noisette*, [Online] Beschikbaar: <http://dumaspere.com/pages/bibliotheque/sommaire.php?lid=r52> [Geopend oktober 2019].
- [61] A. Dumas, *The history of a nutcracker*, with two hundred and twenty illustrations by B Bertall. London : Chapman and Hall, 1847.
- [62] “Op ‘t Amstelveld. Aan d’Amstel zondags”, *de Peel- en Kempenbode*, 18 oktober 1899.

de slavenjacht

- [1] M. C. de Jong, *De komediant, de piraat en de geschiedvervalser*, Zwaag: Pumbo, 2018.
- [2] D. Eisenberg, “Slavery in medieval Spain” *Encyclopedia of Medieval Iberia*, 2003.
- [3] “Moors”, wikipedia [Online] Beschikbaar: <https://en.wikipedia.org/wiki/Moors> [Geopend maart 2020].
- [4] “Saracen”, wikipedia [Online] Beschikbaar: <https://en.wikipedia.org/wiki/Saracen> [Geopend maart 2020].
- [5] “Villages with Fortified Churches in Transylvania”, whc.unesco.org [Online] Beschikbaar: <https://whc.unesco.org/en/list/596/> [Geopend februari 2020].
- [6] B. Holm, *Taming the Turk, Ottomans on the Danish stage 1596-1896*, Wien: Hollitzer Wissenschaftsverlag, 2010 .
- [7] A. W. Fisher, “Muscovy and the Black Sea Slave Trade,” *Canadian-American Slavic Studies*, vol 6, nr 4, pp 575-594, 1972.
- [8] B. G. Williams, *The Sultan's Raiders*, The Jamestown Foundation, 2013.
- [9] „Landscape research in Slovenia”, journals.openedition.org [Online] Beschikbaar: <https://journals.openedition.org/belgeo/13618> [Geopend maart 2020].
- [10] “Jan Janszoon laat zien dat identiteit vloeibaar is: hij verdient een standbeeld”, www.nporadio1.nl, 14 juli 2020 [online] Beschikbaar: <https://www.nporadio1.nl/cultuur-media/25174-jan-janszoon-laet-zien-dat-identiteit-vloeibaar-is-hij-verdient-een-standbeeld> [Geopend juli 2020].

- [11] R. Schwoebel, *The Renaissance image of the Turk (1453-1517)*, New York: St. Martin's Press, 1967.
- [12] J. van Herwaarden, "Erasmus en de Turk: Hoe aanvaardbaar is oorlog?" *Rotterdams jaarboekje*, 2005.
- [13] F. Cardini, *Europe and Islam*, Oxford: Blackwell Publishers, 1999.
- [14] G. W. Rutler, "Luther Looks at Islam", *crisismagazine.com* [Online] Beschikbaar: <https://www.crisismagazine.com/2016/luther-looks-islam> [Geopend maart 2020].
- [15] M. Luther, *Vom Kriege wider die Turken*, Wittenberg, 1528.
- [16] Riccoldo, *Verlegung des Alcoran*, vertaald door M. Luther, Wittenberg, 1542.
- [17] A. Pettegree, *Het merk Luther*, Amsterdam: Atlas contact, 2016.
- [18] H. Sachs, *Wider den blutdürstigen Türken*, 1532 [Online] Beschikbaar: https://www.bookrix.de/_ebook-hans-sachs-wider-den-blutduerstigen-tuerken/ [Geopend april 2020]
- [19] "Joost van den Vondel", *wikipedia* [Online] Beschikbaar: https://nl.wikipedia.org/wiki/Joost_van_den_Vondel [Geopend maart 2020].
- [20] J. J. Gielen, *Handleiding bij de studie der Nederlandse letterkunde*, Purmerend: Muusses, 1936.
- [21] J. Vermeulen, *Sultans, slaven en renegaten: de verborgen geschiedenis van de Ottomaanse rijk*, Leuven: Acco, 2001.
- [22] K. Mihailović, *Memoirs of a Janissary*, Wien: Marcus Wiener Publishing Inc, 2010.
- [23] B. Georgijevic, *Vander benautheyt ende tribulatie der ghevanghenen Christenen onder des Turcx tribuyt leuede*, Antwerpen: Jehan de Brave, 1544.
- [24] C. Göllner, *Turcica III*, Baden-baden: Verlag Valentin Koerner, 1978.
- [25] J. v. Betzek, *Gesandtschaftsreise nach Ungarn und in die Türkei im Jahre 1564/1565*, München: Finnisch-Ugrisches Seminar, 1979.
- [26] G. Fletcher, *The English Works of Giles Fletcher the Elder*, Amsterdam: University of Wisconsin Press, 1964.
- [27] S. S. Johannes Wild, *Neue Reysbeschreibung eines Gefangenen Christen*, Nürnberg: Lochner, 1623.
- [28] D. Tott, *Mémoires du baron de Tott, sur les Turcs et les Tartares*, Maastricht: Dufour & Roux, 1785.
- [29] M. Kizilov, "Slave trade in the early modern Crimea from the perspective of christian, muslim and jewish sources," *Journal of Early Modern History*, 2007.
- [30] "Antisemitische en racistische boeken Bol.com", *pointer.kro-ncrv.nl* (3 maart 2020) [Online] Beschikbaar: <https://pointer.kro-ncrv.nl/datasets/antisemitische-en-racistische-boeken-bolcom> [Geopend juni 2020].
- [31] *Duizend en één Nacht. Arabische vertellingen* Amsterdam: gebr. Koster, 1882 [Online] Beschikbaar: <https://www.gutenberg.org/files/45874/> [Geopend mei 2020].
- [32] *Les mille et une nuits* (vertaald door A. Galland) 1704 [Online] Beschikbaar: <https://www.gutenberg.org/ebooks/15371>. [Geopend mei 2020].
- [33] "Islamic views on slavery", *wikipedia* [Online] Beschikbaar: https://en.wikipedia.org/wiki/Islamic_views_on_slavery [Geopend juni 2020].
- [34] R. Davis, *Christian Slaves, Muslim Masters*, Palgrave Macmillan, 2004.
- [35] F. Babinger, *Mehmed the Conqueror and His Time*, New Jersey: Princeton University Press, 1978.
- [36] R. de Chastelet de Boys, *L'odyssée ou diversité, aventures, rencontres et voyages en Europe, Asie et Afrique*, la Flèche, 1665.

- [37] T. Pellow, *The history of the long captivity and adventures of Thomas Pellow, in South Barbary*, R. Goadby, 1739.
- [38] A. K. Avaroğulları en M. Avaroğulları, "An Example of Distortion in Turkish Social Studies and History Textbooks: Slavery" *World Journal of Education*, 2018.
- [39] A. van den Berg, *Van binnen moet je wezen*, Amsterdam: De Arbeiderspers, 1989.
- [40] "Jakobus de Meerdere", wikipedia [Online] Beschikbaar: https://nl.wikipedia.org/wiki/Jakobus_de_Meerdere [Geopend februari 2020].
- [41] E. Piekut, "The Cult of Santiago", 2018 [Online] Beschikbaar: https://www.academia.edu/36364276/The_Cult_of_Santiago_V2 [Geopend februari 2020].
- [42] "Battle of Clavijo", wikipedia [Online] Beschikbaar: https://en.wikipedia.org/wiki/Battle_of_Clavijo [Geopend februari 2020].
- [43] J. F. López, "Moros en la costa", hispanoteca.eu [Online] Beschikbaar: [http://www.hispanoteca.eu/Foro/ARCHIVO-Foro/Moros en la costa.htm](http://www.hispanoteca.eu/Foro/ARCHIVO-Foro/Moros%20en%20la%20costa.htm) [Geopend februari 2020].
- [44] "Morenmepper' uit de kathedraal in Santiago", *Trouw*, 4 mei 2004.
- [45] I. Wilkinson, "Public outcry forces church to keep Moor Slayer's statue", *the Telegraph*, 22 juli 2004.
- [46] G. Anrich, *Hagios Nikolaos, der Heilige Nikolaus in der Griechischen Kirche*, Leibzig-Berlin: BG Teubner, 1913, pp. blz 339-342.
- [47] B. Mombritius, *Sanctuarium seu vitae sanctorum*, parisiis: Apud fontemoing et socios, 1910, pp. 306-307. [Online] Beschikbaar: <https://archive.org/details/sanctuariumseuio2momb/page/306/mode/2up> [Geopend april 2020].
- [48] Hilarii, *Versus et Ludi*, Lutetiae Parisiorum: apud Techener Bibliopolam, 1838 [Online] Beschikbaar: <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=njp.32101045469580&view=1up&seq=9> [Geopend april 2020].
- [49] J. Bodel, *Le jeu de saint Nicolas*, Paris: GF Flammarion, 2005.
- [50] G. H. McKnight, *St. Nicholas, His Legend and His Role in the Christmas Celebration and Other Popular Customs*, New York: The Knickerbocker Press, 1917.
- [51] J. Bodel, *Le jeu de saint Nicolas*, Geneve: DROZ, 2008.
- [52] J. Bodel, *Le jeu de saint Nicolas*, Paris: Librairie Honore Champion, 1958.
- [53] K. Meisen, "Nikolauskult und Nikolausbrauch im Abendlande. Eine kultgeographisch-volkskundliche Untersuchung", Düsseldorf: Schwann, 1931.
- [54] S. Plokhy, *The Gates of Europe, a history of Ukraine*, New York: Basic Books, 2015.
- [55] L. Pauwels en T. Pauwels, *Geschiedenis van Oekraïne, het Oekraïense standpunt*, Soesterberg: Aspekt, 2016.
- [56] V. A. Friedman, "The Zaporozhian letter to the Turkish Sultan: Historical commentary and linguistic analysis" *Slavica Hierosolymitana*, Magnes Press, pp. 25-38, 1978.
- [57] G. Tarnawsky, P. Kilina en N. Moyle, *Ukrainian Dumy*, Toronto: Canadian Institute of Ukrainian Studies, 1979.
- [58] S. Tatâr, "A Transylvanian Folk Legend about the Tatars" *Ethnica*, nr 4, pp 98-102, 2010.
- [59] B. Székely, "Szék: The tragedy of a Tatar invasion gives birth to one of Transylvania's best examples of folk tradition", *transylvanianow.com* [Online] Beschikbaar: <https://transylvanianow.com/szek-the-tragedy-of-a-tatar-invasion-gives-birth-to-one-of-transylvanias-best-examples-of-folk-tradition/> [Geopend februari 2020].

- [60] “Busó festivities at Mohács: masked end-of-winter carnival custom”, [ich.unesco.org](https://ich.unesco.org/en/RL/buso-festivities-at-mohacs-masked-end-of-winter-carnival-custom-00252) [Online] Beschikbaar: <https://ich.unesco.org/en/RL/buso-festivities-at-mohacs-masked-end-of-winter-carnival-custom-00252> [Geopend februari 2020].
- [61] “A mohácsi busójárás eredetere alapvetően két magyarázat van”, [buso.ewk.hu](https://buso.ewk.hu/a-nepszokas-eredete/) [Online] Beschikbaar: <https://buso.ewk.hu/a-nepszokas-eredete/> [Geopend juni 2020].
- [62] “Busójárás”, wikipedia [Online] Beschikbaar: <https://en.wikipedia.org/wiki/Busójárás> [Geopend april 2020].
- [63] “Hymnus, het nationaal volkslied van Hongarije”, [labdarugo.be](http://www.labdarugo.be/Geschiedenis/Hongarije/Nationaal_Volkslied.htm) [Online] Beschikbaar: http://www.labdarugo.be/Geschiedenis/Hongarije/Nationaal_Volkslied.htm [Geopend juni 2020].
- [64] “Battle of Mohács”, wikipedia [Online] Beschikbaar: https://en.wikipedia.org/wiki/Battle_of_Mohács [Geopend februari 2020].
- [65] L. Kretzenbacher, *Kynokephale dämonen südosteuropäischer volksdichtung*, München: Dr Rudolf Trofenik, 1968.
- [66] R. Schwoebel, *The Shadow of the Crescent: the Renaissance Image of the Turk*, Nieuwkoop: B de Graaf, 1967.
- [67] I. Karlsson, “The Turk as a threat and Europe’s “other””, *International Issues & Slovak Foreign Policy Affairs*, Vol. 15 nr 1, pp 62-73, 2006.
- [68] “Nürnberger Schembart-Gesellschaft”, [schembart.de](http://www.schembart.de/) [Online] Beschikbaar: <http://www.schembart.de/> [Geopend april 2020].
- [69] H.D. Beyerstedt, “Nürnberg als Fastnachtshochburg: Der Schembartlauf”, [stadtarchive-metropolregion-nuernberg.de](http://www.stadtarchive-metropolregion-nuernberg.de/nuernberg-als-fastnachtshochburg-der-schembartlauf/) [Online] Beschikbaar: <http://www.stadtarchive-metropolregion-nuernberg.de/nuernberg-als-fastnachtshochburg-der-schembartlauf/> [Geopend april 2020].
- [70] J. Schillinger, *Der Narr in der deutschen Literatur im Mittelalter und in der frühen Neuzeit*, Peter Lang, 2009.
- [71] Gorbutovich, “Карнавал в средневековом Нюрнберге. Часть 2” (Carnaval in het middeleeuwse Neurenberg. Deel 2), [gorbutovich.livejournal.com](https://gorbutovich.livejournal.com/123750.html) [Online] Beschikbaar: <https://gorbutovich.livejournal.com/123750.html>. [Geopend juni 2020].
- [72] C. Finkel, *De droom van de Osman*, Amsterdam: Mets & Schilt, 2008.
- [73] Jan III Sobieski, “Jedyna duszy i serca pociecho, najśliczniejsza i najukochańsza Marysieńku!” (Brief van Sobieski aan zijn vrouw) [Online] Beschikbaar: <https://literat.ug.edu.pl/listys/095.htm>. [Geopend februari 2020].
- [74] E.T.A. Hoffmann, *Nootenkraker en muizekoning, eene vertelling voor groote en kleine kinderen*, vertaald door J. van Lennep, Amsterdam: P. Meijer Warnars, 1840.
- [75] *Mietje en haar broertje, en andere vertellingen en gedichtjes voor lieve kinderen*, Amsterdam: Hendrik Frijlink, 1829.
- [76] K. A. Schimmer, *From the Sieges of Vienna by the Turks*, London: John Murray, 1847.
- [77] M. Carter, “Perchten and Krampusse: Living mask traditions in Austria and Bavaria,” National Centre for English Cultural Tradition, 2016.
- [78] A. Ridenour, *The Krampus and the old dark christmas*, Feral House, 2016.
- [79] M. Beauchamp, *Krampus, the devil of Christmas*, San Francisco: Last Gasp, 2010.
- [80] “Tivoli Pantomimeteatret”, [docplayer.dk](http://docplayer.dk/17391385-Pantomimeteatrets-historie.html) [Online] Beschikbaar: <http://docplayer.dk/17391385-Pantomimeteatrets-historie.html> [Geopend maart 2020].
- [81] E. Østergaard, “Pantomimes / Pantomimer” [Online] Beschikbaar: <http://www.erikoest.dk/panto.htm> [Geopend 5 maart 2020].

- [82] “Myten om Tryntyrken og frimurerne”, lokalhistoriewiki.no [Online] Beschikbaar: https://lokalhistoriewiki.no/wiki/Myten_om_Tryntyrken_og_frimurerne. [Geopend maart 2020].
- [83] “Religionsvitenskap ved UiO”, 2019 [Online] Beschikbaar: <https://m.facebook.com/religionshistorie/posts/2227078017371187> [Geopend februari 2020]
- [84] O. Egidsson, *En kort Beretning om de tyrkiske Søeroveres*, 1741.
- [85] G. van Krieken, *Kapers en kooplieden*, Amsterdam: De Bataafsche Leeuw, 1999.
- [86] B. Reinders, “Het Nederlands slavernijverleden – In het spoor van de Portugezen”, werkgroepcaraibischeletteren.nl [Online] Beschikbaar: <https://werkgroepcaraibischeletteren.nl/het-nederlands-slavernijverleden-in-het-spoor-van-de-portugezen/> [Geopend juli 2020].
- [87] K. Heeringa en J. G. Nanninga, *Bronnen tot de geschiedenis van den Levantschen handel (1590-1826)*, 's-Gravenhage: M. Nijhoff, 1910-1966.
- [88] P. Dan, *Histoire de Barbarie, et de ses Corsaires. Des royaumes, et des villes d'Alger, de Tunis, de Salé, & de Tripoly*, Paris: Pierre Rocolet, 1649.
- [89] J. Mascarenhas, *Eslcave à Alger: récit de captivité de João Mascarenhas (1621-1626)*, Paris: Editions Chandeigne, 1993.
- [90] M. Jacobs en L. van den Broek, *Christenslaven*, Zutphen: Walburg Pers, 2006.
- [91] M. Blessing, “Omvang christenslavernij onderschat”, historisch [Online] Beschikbaar: <https://www.historischnieuwsblad.nl/omvang-christenslavernij-onderschat/> [Geopend april 2020].
- [92] P. Klein, *De Trippen in de 17e eeuw*, Van Gorcum & Comp NV, 1965.
- [93] S. Clissold, *De Barbarijse slaven*, Fibula- Van Dishoeck, 1979.
- [94] R. Weber, *De beveiliging van de zee tegen Europeesche en Barbarijse zeeroovers 1609-1621*, Amsterdam: Noord-Hollandse uitgeversmaatschappij, 1936.
- [95] L. Vrijman, *Kaapvaart en zeerooverij*, Amsterdam: PN van Kampen & Zoon NV, 1938.
- [96] “Décret”, *Journal Officiel Tunisie*, 29 mai 1890 [Online] Beschikbaar: https://www.justice.gov.tn/fileadmin/medias/ministere/musee/repertoire_musee/Abolition_esclavage_1890_fr_ori.pdf [Geopend april 2020].
- [97] R. Daalder, *Slaven en Schepen*, Leiden: Primavera Pers, 2001.
- [98] A. Sag, “De opkomende internationale betrekkingen tussen Nederland en Turkije”, Universiteit Utrecht, 2009.
- [99] E. Heinsen-Roach, “Consuls, Corsairs, and Captives: the creation of Dutch Diplomacy in the early modern Mediterranean, 1596-1699”, University of Miami, 2012.
- [100] G. d. Preter “Moslims, Moren en Turken” 2014 [Online] Beschikbaar: <https://docplayer.nl/12653964-Moslims-moren-en-turken.html> [Geopend februari 2020].
- [101] M. van Gelder, “Tussen Noord-Afrika en de Republiek Nederlandse bekeerlingen tot de islam in de zeventiende eeuw” *Tijdschrift voor Geschiedenis*, vol 126, nr 1, pp 16-33, 2013.
- [102] A. Benali en H. Obdeijn, *Marokko door Nederlandse ogen 1605-2005*, Amsterdam: Arbeiderspers, 2005.
- [103] M. Blessing, “De eerste Marokkanen in Nederland”, *Historische nieuwsblad* september 2004.
- [104] J. R. Bruijn, “De vaart in Europa”, *Maritieme Geschiedenis der Nederlanden deel 2*, Unieboek bv Bussum, 1976.
- [105] R.J. Prins, “Hollandse Rijkdom in de Gouden Eeuw”, Universiteit Utrecht, 2013.

- [106] A.P. van Vliet, “Duinkerker oorlogsvoering”, G/Geschiedenis, 15 juli 2019 [Online] Beschikbaar: <https://g-geschiedenis.eu/2019/07/15/duinkerker-oorlogsvoering/> [Geopend april 2020].
- [107] H. Grammont, *Relations entre la France et la Régence d'Alger au XVIIe siècle*, Editions Bouchène, 1879.
- [108] S. de Vries, *Historie van Barbaryen en des zelfs zee-roovers*, Amsterdam: Jan van Hoorn, 1684.
- [109] M. C. de Jong, “De Nederlandse sinterklastraditie: Duivels en Piraten”, 2017 [Online] Beschikbaar: https://www.academia.edu/35105917/De_Nederlandse_sinterklastraditie_Duivels_en_Piraten [Geopend november 2019].
- [110] C. Würflinger, “Türkenbilder in der Reysbeschreibung des Johann Wild (1613)”, *historioPlus* 2, 2015 [Online] Beschikbaar: <http://www.historioplus.at/?p=495> [Geopend maart 2020].
- [111] “De Zaporozje-Kozakken schrijven de Turkse sultan een brief”, wikipedia.org [Online] Beschikbaar: https://nl.wikipedia.org/wiki/De_Zaporozje-Kozakken_schrijven_de_Turkse_sultan_een_brief [Geopend maart 2020]

het einde van de wetenschap

- [1] M. C. de Jong, *De komediant, de piraat en de geschiedvervalser*, Zwaag: Pumbo, 2018.
- [2] J. I. A. Helsloot (2012), “Naar een afscheid van Zwarte Piet”, Bijeenkomst Sint Nicolaas Genootschap Nederland, Montfoort, 31 maart 2012.
- [3] M. C. de Jong (2019), “De oorsprong en betekenis van Zwarte Piet”, Bijeenkomst Sint Nicolaas Genootschap Nederland, Montfoort, 30 maart 2019.
- [4] “Programma Culturele dynamiek”, nwo.nl [Online] Beschikbaar: <https://www.nwo.nl/onderzoek-en-resultaten/programmas/culturele+dynamiek> [Geopend mei 2020].
- [5] N. Beintema, “Grip op cultuur in beweging: Ons erfgoed is niet in steen gebeiteld”, nwo.nl [Online] Beschikbaar: <https://www.nwo.nl/onderzoek-en-resultaten/cases/grip-op-cultuur-in-beweging.html> [Geopend mei 2020].
- [6] E. Kolfin “Geen twijfel: ‘Zwarte Piet stamt af van kindsclaven’”, *Volkskrant*, 23 oktober 2013.
- [7] W. James, *The listening ebony : moral knowledge, religion, and power among the Uduk of Sudan*, Oxford: Clarendon Pres, 1988.
- [8] E. Said, *Culture and Imperialism*, Chatto & Windus, 1993.
- [9] G. Wekker, *Witte onschuld*, Amsterdam: University Press, 2017.
- [10] E. Koning, “Zwarte Piet, een blackfacepersonage,” *Tijdschrift voor geschiedenis*, 2018.
- [11] B. Berends, “Zwarte Piet en Witte Klaas”, Erasmus Universiteit Rotterdam, 2000.
- [12] R. Preiswerk, *The Slant of the pen: racism in children's books*, World Council of Churches, 1980.
- [13] R. Redmond, *Zwarte mensen in kinderboeken*, Nederlands Bibliotheek en Lector Centrum, 1980.
- [14] C. Vermuyen en N. Schuiling, “De representatie van Zwarte Piet in kinderboeken (1850-2013)” Universiteit Groningen, 2019.
- [15] P. Essed en I. Hoving, *Dutch Racism*, Leiden: Brill, 2014.

- [16] M. Balkenhol, "Tracing slavery, an ethnography of diaspora, affect, and cultural heritage in Amsterdam", Vrije Universiteit Amsterdam, 2014.
- [17] "Integratie: in de Bijlmer is de Ghanese gemeenschap een wereld op zich", nos.nl, 15 februari 2018 [Online] Beschikbaar: <https://nos.nl/nieuwsuur/artikel/2216570-integratie-in-de-bijlmer-is-de-ghanese-gemeenschap-een-wereld-op-zich.html> [Geopend juni 2020].
- [18] M. Balkenhol, "Zwarte Piet, racisme, emoties", *Waardenwerk*, vol. 62/63 pp. 36-46, 2015.
- [19] M. Balkenhol, "Working with the ancestors: The kabra mask and the 'African renaissance' in the Netherlands" *Material Religion*, vol 11, pp 251-254, 2015.
- [20] M. Balkenhol, "The nativist triangle: Sexuality, race, and religion in discourses on Dutchness," *The culturalization of citizenship*, Palgrave Macmillan, pp. 97-112, 2016.
- [21] M. Balkenhol en W. Modest, "Caring for some and not others: Museums and the Politics of Care in Post-Colonial Europe" *European Memory in Populism*, Routledge, 2019.
- [22] M. Balkenhol en E van den Hemel, "Zwarte Pieten, moskeebezoek en zoenende mannen" *Religie en samenleving*, vol 14, 2019.
- [23] A. van Stipriaan, *Slavernij, daar willen we meer van weten*, Amsterdam: Gemeente Amsterdam, 2014.
- [24] A. van Stipriaan (2014) "Een cultuur-historisch perspectief op Zwarte Piet", Replik voor de Raad van State, 2014 [Online] Beschikbaar: https://www.platformslavernijmonument.nl/pdf/Prof_dr_Stipriaans_REPLIEK%20aangeleverd%20voor%20de%20Raad%20van%20State.pdf [Geopend: december 2018].
- [25] A. van Stipriaan, "Voor eeuwig Sinterklaas, altijd in beweging", *Piet, handboek voor een moderne sinterklaasviering*, 2015.
- [26] A. van Stipriaan, "Trots op Nederland", *Volkskunde*, vol. 116, nr. 3, pp. 405-422, 2015.
- [27] B. de Graaf en A. Rinnooy Kan, *Hoe zwaar is licht*, Balans, 2017.
- [28] S. Small, "Zwarte Piet and the legacy of Dutch slavery: Another Bitter Pill for the Dutch to Swallow", 2013 [Online] Beschikbaar: <https://www.scribd.com/document/184637098/Zwarte-Piet-Bitter-Pil> [Geopend januari 2019].
- [29] M. Esajas, "Beyond Blackface: Emancipation Through the Struggle Against Black Pete and Dutch Racism" *European Network Against Racism*, 2014.
- [30] M. Esajas, "Untold Histories and New Waves of Black Resistance in the Netherlands", *Smash the Pillars*, Rowman & Littlefield, 2018.
- [31] J. d'Abreu, "Reclaiming our Voices, The Anti-Black Pete Movement from a Black Women's Perspective", *Smash the Pillars*, Rowman & Littlefield, 2018.
- [32] E. Mestdagh, "Slavernij is voorbij! Laat de Zwarte Pieten vrij!", Universiteit Gent, 2017.
- [33] H. Schols, "Keeping things gezellig, Negotiating Dutchness and racism in the struggle over 'Black Pete'", Universiteit van Amsterdam, 2019.
- [34] H. Nap, I. van der Zande, E. Kramer en G. van den Heuvel, "Onder de huid van Zwarte Piet", *de moderne tijd*, vol 2, nr 2, pp 161-187, 2018.
- [35] H. Nap. "Ons Nicolaas goet heylig man, die van zijn paard niet komen kan", ou.nl [Online] Beschikbaar: <https://www.ou.nl/-/ons-nicolaas-goet-heylik-man-die-van-zijn-paard-niet-komen-kan-> [Geopend december 2019].
- [36] Ç. Sağır, "The Specters of Colonialism: Epistemic Racialization of European Muslims and Islam in Europe", Middle east technical university, 2014.
- [37] C. Schaick, *Sint Nikolaas-vertellingen voor de jeugd*, Amsterdam: Willems, 1849.

- [38] “Schoolgids Vrijzinnig Christelijk Lyceum Den Haag 2019-2020”, vcl-school.nl [Online] Beschikbaar: <https://www.vcl-school.nl/Portals/714/docs/hetvcl/VCL%20schoolgids%201920.pdf> [Geopend maart 2020].
- [39] “Waar komt Zwarte Piet vandaan?”, NPOfocus.nl [Online] Beschikbaar: <https://npofocus.nl/artikel/7472/waar-komt-zwarte-piet-vandaan-> [Geopend april 2020].
- [40] “Jaarverslag 2014 Ninsee”, ninsee.nl [Online] Beschikbaar: <https://ninsee.nl/anbi-jaarverantwoording> [Geopend april 2020].
- [41] E. Steilberg en S Metin, “Van Cosmicus naar Metis Montessori Lyceum – Naamsverandering moet Gülen achtergrond uitwissen”, steilbergenmetin.nl [Online] Beschikbaar: <https://www.steilbergenmetin.nl/van-cosmicus-naar-metis-montessori-naamsverandering-moet-gulen-achtergrond-wissen/> [Geopend mei 2020].
- [42] “Gülen movement schools”, wikipedia, [Online] Beschikbaar: https://en.wikipedia.org/wiki/Gülen_movement_schools [Geopend mei 2020].
- [43] “Twee dagen Racisme & mensenrechten op het Metis Montessori College Amsterdam”, stilverleden.nl [Online] Beschikbaar: <https://stilverleden.nl/twee-dagen-racisme-mensenrechten-op-het-metis-montessori-college-amsterdam/> [Geopend juli 2020].
- [44] “Pre-studeren: Colleges en maatwerk voor scholieren”, scholen.uva.nl [Online] Beschikbaar: <https://scholen.uva.nl/vakverdieping-leerlingen/pre-studeren/pre-studeren.html> [Geopend april 2020].
- [45] “Profielwerkstukbegeleiding: Bèta / Maatschappij en gedrag”, scholen.uva.nl [Online] Beschikbaar: <https://scholen.uva.nl/vakverdieping-leerlingen/Profielwerkstukbegeleiding/profielwerkstukbegeleiding.html> [Geopend april 2020].
- [46] M. Bal, *Zwarte Piet's Bal Masqué*, Black Dog Publishing, 2003.
- [47] P. de Graaf, “Protestmars tegen Zwarte Piet is kunst”, *Volkskrant*, 28 augustus 2008.
- [48] “Stedelijk museum”, twitter.com (16 november 2019) [Online] Beschikbaar: <https://twitter.com/stedelijk/status/1195691703669264390> [Geopend mei 2020].
- [49] A. van Leeuwen, “Stedelijk Museum Amsterdam spreekt zich uit tegen Zwarte Piet”, *Volkskrant*, 18 november 2019.
- [50] “Tentoonstelling Zwart & Wit in Tropenmuseum”, *Trouw*, 23 Oktober 2013.
- [51] “MiraKa Educatie bij de opening van Zwart & Wit”, stilverleden.nl [Online] Beschikbaar: <https://stilverleden.nl/miraka-educatie-bij-de-opening-van-zwart-wit/> [Geopend juli 2020].
- [52] “Amsterdam Museum gebruikt term ‘Gouden Eeuw’ niet meer”, amsterdammuseum.nl [Online] Beschikbaar: https://www.amsterdammuseum.nl/nieuws/gouden_eeuw [Geopend mei 2020].
- [53] “Islamic Golden Age”, wikipedia [Online] Beschikbaar: https://en.wikipedia.org/wiki/Islamic_Golden_Age [Geopend mei 2020].
- [54] “The Golden Age of Islam | Official Documentary”, muslimheritage.com [Online] Beschikbaar: <https://muslimheritage.com/golden-age-islam-documentary/> [Geopend mei 2020].
- [55] “Musea komen samen in actie voor diversiteit en inclusie”, museabekennenkleur.nl [Online] Beschikbaar: <https://www.museabekennenkleur.nl/> [Geopend mei 2020].
- [56] “Canon van Martine Gosselink”, entoen.nu.nl [Online] Beschikbaar: <https://www.entoen.nu/nl/page/36290/canon-van-martine-gosselink> [Geopend mei 2020].
- [57] M. Gosselink, “Schaamte is mijn kompas, daar vaar ik op”, *NRC*, 22 september 2017.

- [58] V. Smeulders, “Verslag van de lezing ‘Van zwarte gaper tot zwarte piet’”, *bdkennemerland.nl* [Online] Beschikbaar: <https://www.bdkennemerland.nl/artikel/2013/11/verslag-van-de-lezing-van-zwarte-gaper-tot-zwarte-piet/> [Geopend juni 2020].
- [59] “Valika Smeulders nieuwe hoofd geschiedenis Rijksmuseum”, *historiek.net* [Online] Beschikbaar: <https://historiek.net/valika-smeulders-nieuwe-hoofd-geschiedenis-rijksmuseum/135210/> [Geopend juni 2020].
- [60] V. Smeulders, “Muzik di zumbi: Caribische stemmen in Nederlandse musea: Tekst Rudolf van Lierlezing 2019, uitgesproken in Leiden op 15 februari 2019” [Online] Beschikbaar: <https://werkgroepcaraibischeletteren.nl/valika-smeulders-muzik-di-zumbi-caribische-stemmen-in-nederlandse-musea/> [Geopend juni 2020].
- [61] “Tentoonstelling Slavernij in het Rijksmuseum”, *rijksmuseum.nl* [Online] Beschikbaar: <https://www.rijksmuseum.nl/nl/slavernij> [Geopend mei 2020].
- [62] L. van Leeuwen, “Het slavernijmuseum komt er, maar wiens verhaal gaat het vertellen?”, *Vrij Nederland*, 13 juni 2019.
- [63] NOS, “Nieuwsuur” (23 oktober 2013) [Online] Beschikbaar: <https://tvblik.nl/nieuwsuur/23-oktober-2013> [Geopend maart 2019].
- [64] K. Fatah-Black en M. Janse, “Wij hoeven die Piet niet”, *Mare*, 13 december 2012.
- [65] M. Moll, “Karwan Fatah-Black: ‘Slavernij is een soort ijkpunt geworden’”, *Parool*, 24 december 2019.
- [66] P. Bosma en U. Bosma, “De betekenis van de Atlantische slavernij voor de Nederlandse economie in de tweede helft van de achttiende eeuw”, *TSEG*, vol. 16, nr.2 pp 5-46, 2019.
- [67] A. Benali, “Geschiedenis geeft mij de kans om het verhaal achter het verhaal te vinden”, *maandvandegeschiedenis.nl* [Online] Beschikbaar: <https://www.maandvandegeschiedenis.nl/page/17616/%E2%80%98geschiedenis-geeft-mij-de-kans-om-het-verhaal-achter-het-verhaal-te> [Geopend juni 2020].
- [68] “Jan Janszoon laat zien dat identiteit vloeibaar is: hij verdient een standbeeld”, *nporadio1* [Online] Beschikbaar: <https://www.nporadio1.nl/cultuur-media/25174-jan-janszoon-laat-zien-dat-identiteit-vloeibaar-is-hij-verdient-een-standbeeld>. [Geopend juli 2020].
- [69] “OVT 16 juni 2019”, *vpro.nl*, 16 juni 2019 [Online] Beschikbaar: <https://www.vpro.nl/programmas/ovt/luister/afleveringen/2019/16-06-2019.html> [Geopend juni 2020]
- [70] “NOS Met het Oog op Morgen”, *nporadio1*, 14 juni 2020 [Online] Beschikbaar: <https://www.nporadio1.nl/nos-met-het-oog-op-morgen/uitzendingen/912858-2020-06-14> [Geopend juni 2020].
- [71] “Met dank aan zwarte piet”, *de Groene Amsterdammer*, 29 januari 2014.
- [72] A. Benali, “From Teenage Angst to Jihad”, *New York Times*, 13 januari 2015.
- [73] H. van Dijk, “Herkenning in het museum, dat had ik nooit ervaren” *Trouw*, 7 maart 2020.
- [74] “UN Security Council adopts historic resolution for the protection of heritage”, *whc.unesco.org* [Online] Beschikbaar: <http://whc.unesco.org/en/news/1648> [Geopend december 2019].
- [75] M. Kruk, “Eeuwenoude geschriften gered van islamisten”, *Trouw*, 7 maart 2013.
- [76] “Slavery in Mali”, *wikipedia* [Online] Beschikbaar: https://en.wikipedia.org/Wiki/Slavery_in_Mali.
- [77] “Persverslag Pan African Landelijk Genootschap voor Overleg (PALGO): stop racisme stop Zwarte Piet”, 30 april 2014 [Online] Beschikbaar:

- https://www.platformslavernijmonument.nl/pdf/Off_PALGO_LandelijkGenootschapStopRacismeStopZwartePiet_feit.pdf [Geopend december 2019]
- [78] J. Kammeron, “Is Zwarte Piet een nationale Hitlergroet?”, *ninsee.nl* [Online] Beschikbaar: <https://www.ninsee.nl/weblog/-Zwarte-Piet-een-nationale-Hitlergroet-> [Geopend juni 2018].
- [79] C. Luckhardt, “Zonder slavernij geen Zwarte Piet?”, *ninsee.nl* [Online] Beschikbaar: <https://www.ninsee.nl/weblog/-Zonder-Slavernij-geen-zwarte-Piet-> [Geopend juni 2018].
- [80] H. Westerink, “Deelnemers aan slavernijherdenking boos over Ruttes afbraakbeleid”, *doorbraak.nl* [Online] Beschikbaar: <https://www.doorbraak.eu/ruttes-praatjes-tijdens-de-slavernijherdenking-vullen-geen-gaatjes/> [Geopend april 2020].
- [81] F. Tromp en H. Westerink, “Verstoring slavernijherdenking door witte hotemetoten niet langer gepikt” [Online] Beschikbaar: <https://www.doorbraak.eu/verstoring-slavernijherdenking-door-witte-hotemetoten-niet-langer-gepikt/> [Geopend april 2020].
- [82] “Vrijheid van wetenschapsbeoefening in Nederland, KNAW-briefadvies naar aanleiding van de motie Strous-Duisenberg nr. 120 (34550-VIII)”, *rijksoverheid.nl* [Online] Beschikbaar: <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2018/03/01/vrijheid-van-wetenschapsbeoefening-in-nederland> [Geopend mei 2018].
- [83] KNAW; NFU; NWO; TO2-federatie; Vereniging Hogescholen; VSNU (2018): Nederlandse gedragscode wetenschappelijke integriteit. DANS. <https://doi.org/10.17026/dans-2cj-nvwu>
- [84] “Personeel aan de universiteiten en umc's”, *rathenau.nl* [Online] Beschikbaar: <https://www.rathenau.nl/nl/wetenschap-cijfers/wetenschappers/personeel-aan-de-universiteiten-en-umcs> [Geopend april 2020].
- [85] “De hoogleraar”, *rathenau.nl* [Online] Beschikbaar: <https://www.rathenau.nl/nl/wetenschap-cijfers/wetenschappers/personeel-aan-de-universiteiten/de-hoogleraar>. [Geopend april 2020].
- [86] “Een Vandaag”, *eenvandaag.avrotros.nl*, 8 oktober 2018 [Online] Beschikbaar: <https://eenvandaag.avrotros.nl/item/eenvandaag-08-10-2018/> Geopend maart 2020]
- [87] “Gloria Wekker wint Joke Smitprijs 2017”, *rijksoverheid.nl* [Online] Beschikbaar: <https://www.rijksoverheid.nl/actueel/nieuws/2017/12/11/gloria-wekker-wint-joke-smitprijs-2017> [Geopend juni 2020].
- [88] “Wandel mee langs het slavernijverleden”, *zuidoost.nl* [Online] Beschikbaar: <https://www.zuidoost.nl/wandel-mee-langs-het-slavernijverleden/> [Geopend mei 2020].
- [89] E. Said, *Orientalism*, Pantheon Books, 1978.
- [90] “Islam and slavery”, *wikipedia* [Online] Beschikbaar: https://en.wikipedia.org/wiki/Islam_and_slavery [Geopend juni 2020].
- [91] “Afrocentrism”, *wikipedia* [Online] Beschikbaar: <https://en.wikipedia.org/wiki/Afrocentrism> [Geopend mei 2020].
- [92] “Cheikh Anta Diop”, *wikipedia* [Online] Beschikbaar: https://en.wikipedia.org/wiki/Cheikh_Anta_Diop [Geopend juni 2020].
- [93] “Hoe verhoudt de Islam zich tot de wetenschap?”, *vraagislam.nl* [Online] Beschikbaar: <https://www.vraagislam.nl/hoe-verhoudt-de-islam-zich-tot-de-wetenschap/> [Geopend juni 2020].
- [94] “De bijdrage van Moslims aan de wetenschappelijke wereld”, *islamreligie.nl* [Online] Beschikbaar: <https://islamreligie.nl/bijdrage-moslims-aan-wetenschap/> [Geopend juni 2020].

- [95] “Reconsider decision about Zwarte Piet”, *erasmusmagazine.nl* [Online] Beschikbaar: <https://www.erasmusmagazine.nl/2014/12/04/reconsider-decision-about-zwarte-piet/> [Geopend juni 2020].
- [96] J. L. Smith, “The Dutch Carnavalesque: Blackface, Play and Zwarte Piet” *Dutch Racism*, Brill, 2014.
- [97] G. Wekker, M. Sloodman, R. Icaza, H. Jansen en R. Vázquez, *Let's do diversity*, Universiteit van Amsterdam, 2016.
- [98] K. Kolman, “Dekolonisatie, zelfs de natuurkunde moet eraan geloven”, *Trouw*, 6 juni 2020.
- [99] J. de Ridder, R. Vliegthart en J. Zuure, *Doen, durven of de waarheid*, Amsterdam: AUP, 2020.
- [100] A. Stipriaan, “Dutch Dealings with the Slavery Past: Context of an Exhibition”, *alexvanstipriaan.com* [Online] Beschikbaar: <https://alexvanstipriaan.com/publications/slavery-heritage/> [Geopend augustus 2018].
- [101] “Zawdie ontwikkelt het vak Afro-Nederlandse Studies voor de UvA: 'Er mist iets in ons onderwijs'”, AT5, 29 juni 2018 [Online] Beschikbaar: <https://www.youtube.com/watch?v=Aq3XshWDXKo> [Geopend januari 2020].
- [102] E. Buettner, *Europe after Empire: Decolonization, society, and Culture*, Cambridge: Cambridge University Press, 2016.
- [103] J. Kennedy, Thorbeckelezing door Prof. Dr. James Kennedy: Nederlandse identiteit anno 2017, 31 oktober 2017 [Online] Beschikbaar: <http://www.stichtingthorbeckezwolle.nl/2017-thorbeckelezing-kennedy/> [Geopend maart 2020].
- [104] “Open vensters voor onze tijd: De Canon van Nederland herijkt”, Publicatie van de Commissie Herijking Canon van Nederland, juni 2020 [Online] Beschikbaar: https://www.canonvannederland.nl/nl/page/142040/boek_openvensters_decanonherijkt_download [Geopend juni 2020].
- [105] Uitspraak rechtbank Amsterdam, 3 juli 2014 [Online] Beschikbaar: <https://uitspraken.rechtspraak.nl/inziendocument?id=ECLI:NL:RBAMS:2014:3888> [Geopend januari 2019].
- [106] “Zwarte Piet: Wat is het standpunt van het College voor de Rechten van de Mens in de discussie over Zwarte Piet en discriminatie?” 13 oktober 2016 [Online] Beschikbaar: <https://mensenrechten.nl/nl/toegelicht/zwarte-piet> [Geopend Januari 2019]
- [107] A. Mantel, “‘Regelmatig zat ik te janken’: Collega’s sidderen bijna twintig jaar voor professor Van IJzendoorn”, *De Telegraaf*, 8 juni 2017.
- [108] “Statement: Barryl Biekman, voorzitter Landelijk Platform slavernijverleden”, 27 oktober 2013 [Online] Beschikbaar: http://www.platformslavernijmonument.nl/pdf/StatementBiekmanOverlinkRacisme_zwartepiet.pdf [Geopend augustus 2018]
- [109] M. Langhendries, “Je draait mee, maar je bestaat niet”: Identiteitsvorming bij post-koloniale activisten”, KU Leuven, 2016.
- [110] C. Dutilh Novaes, E. Sullivan, T. Lagewaard en M. Alfano, “Van mening veranderen op Twitter? Zwarte Piet als casus”, *Doen, durven of de waarheid*, Amsterdam: AUP, pp. 219-238, 2020.
- [110] P. Burger, “Piet Piraat: AD kaapt geschiedenis van Zwarte Piet”, de gestolen grootmoeder [Online] Beschikbaar: <http://www.gestolengrootmoeder.nl/wordpress/piet-piraat-ad-kaapt-geschiedenis-van-zwarte-piet/> [Geopend november 2017]
- [111] F. van Kolfshoten, *Ontspoorde wetenschap*, Uitgeverij De Kring, 2012.

index

De index is exclusief de lijst en de beelden

1001 nacht, 75-76, 124, 198, 205

11 september, 63, 209

1453 (jaartal), 59, 61, 66

1683 (jaartal), 59, 63, 75, 105, 107, 136

A

D'Abreu J, 159, 179-180, 196, 239

Afriyie J, 182, 208, 225

Afro-Surinaams, 159-162, 164, 182, 201, 220-221

Afrocentrisme, 241, 247

Albanië, 61, 82, 96, 98

Algiers, 65, 80, 83, 114-120, 123, 127-128, 130-134

Amsterdam museum, 198-199, 208

Al Andalus, 58, 79

Andersen HC, 113

Apocalyps, 61, 66

Arabieren, 59, 77, 79

Arabisch, 20, 51, 58, 76, 79, 192, 211, 245

Ashanti, 161, 208, 245

Averroes, 21, 242

B

Bagdad, 20, 77

Bagno, 117-118, 120, 134

Balkan, 62, 76, 78-79, 96, 100, 103

Balkenhol M, 159-166, 181, 199, 221, 228, 235-236, 240

Balzac H de, 89

Barbarijse piraten, 59-60, 65, 83, 111-133, 206

Benali A, 124, 202, 205-206

Berends B, 141, 149-150, 152-154, 166

Berke Khan, 58

Bodel J, 19, 86, 88-90

Boekdrukkunst, 66, 75, 102, 109

Boer-Dirks E, 140, 143, 156, 167, 193

Boon P, 122

Bredero G, 59

Breugel P, 39

Brienen R, 156

Buettner E, 194-195

Burger P, 232, 234, 236

Byzantijnse rijk, 20, 58-59, 84, 98

C

Caesar J, 63, 105-106

Canon, 190, 199-200, 202, 204-205, 207-209, 237-238, 247-248

Carnaval, 12, 28, 38-45, 54, 82, 99-103, 108, 114, 136

Casanova G, 41

Cats J, 19

College voor de Rechten van de Mens 213-217, 238, 252

Constantinopel, 20, 23, 59, 61, 66-67, 71-73, 75, 79, 93, 101, 123

Critical race theory CRT, 241-242, 247

Crudener, 18, 22

Culemborg, 14

D

Davis R, 119, 127-128

Democratie, 185, 243, 251

Den Bosch, 15, 44, 46

Dijkgraaf R, 251-252

Diversiteit, 96, 139, 199-201, 223, 231, 237, 245-246, 249-250, 254-255

Dracula, 75, 82, 96-97

Duinkerken, 130

Duitsland, 29, 32-33, 44, 56, 247

Dürer A, 66, 69-70

Dutch Racism, 155, 163, 180

Dutilh Novaes C, 229

E

Engelshoven I van, 202, 238

Erasmus D, 66-68, 159, 166, 244

Esajas M, 159, 179-180, 196, 199

Essed P, 155, 163, 175, 180, 239

F

Fatah-Black K, 199, 202, 204-205

Frijhoff W, 142

G

Gaper, 24-26, 53, 200

Gario Q, 182, 196, 225

Gelder M van, 124-125, 234

Germanen, 13, 38

Ghana, 161, 200, 208

Gilde, 12-19, 22, 26, 39, 53, 183, 191, 250

Gildeknecht, 12, 16-18, 26, 30, 45, 53, 183

Goethe J von, 40

Gosselink M, 199-200, 248

Gouw J ter, 17

Gutenberg J, 66

- H
- Habsburgse rijk, 59, 62-63, 68, 75, 78, 102, 105, 109-110
- Hansworst, 25, 32, 187
- Harlekijn, 28, 31, 112, 186
- Heilige Roomse rijk, 62, 70, 96, 102
- Helsloot J, 140-141, 143, 150, 155, 159-160, 162, 166-170, 182, 186, 193, 195, 225, 236, 252
- Hoffmann E, 33, 37, 105-106, 113
- Hongarije, 59, 62, 70, 73-74, 78, 96, 99-100, 109
- Hungaria G de, 71
- I
- Inclusief, 171, 191, 198, 200-203, 210, 241, 248, 250
- Islamitische wetenschap, 21, 242
- Italië, 23, 58-60, 82, 84, 98, 109, 129, 168
- J
- Jan Klaassen, 12, 29-31, 48-50, 53, 187
- Janitsaren, 72, 78, 95, 121, 123
- Jordan J, 157-158
- K
- Kakadoris/Kokadorus, 22-23, 26
- Kan W, 52
- Kennedy J, 202-203
- KNAW, 167, 171, 223, 226, 229, 235, 251-252, 254
- Kolfin E, 143, 156
- Koning E, 147-150, 155, 236
- Koran, 20, 69, 242-243
- Korf/Korven, 71, 74-75, 104, 108, 110
- Kozakken, 90-95
- KOZP, 159, 179, 181-182, 196, 219
- Kramersgilde, 16-19
- Krampus, 102, 108-110
- Krieken G van, 115-122, 124, 126, 132
- Krim, 60, 63-64, 71, 79, 91, 111
- Kwakzalver, 22-24, 26, 53
- L
- Lennep J van, 35-36
- Luther M, 62, 66, 68-69, 180
- M
- Marokko, 65, 79, 119, 124, 127, 171, 188, 205
- Meder T, 232-233
- Meertens Instituut, 147, 159-160, 162, 164-165, 167, 169, 179, 185, 215, 232, 235-236, 251-252, 254
- Meisen K, 84, 88-89
- Mestdagh E, 159, 181-182
- Mihailović K, 72
- Mohács, 62, 68-69, 72, 82, 99-101, 103
- Mohammed, 69, 73, 87, 89, 92, 98-99, 188-189
- Mongolen, 58, 91, 97, 101, 104
- Moor, 26, 44-45, 57, 59, 61, 78, 82-84, 185, 194
- Mozart W A, 75
- Murad Raïs, 114, 124, 135, 205-206, 232, 234
- Mutazilisme, 20-21, 242-243
- Myra, 60, 168
- N
- Naiveu M, 46, 155
- Nap H, 183, 185-186
- Nar, 24, 26, 32, 45, 92, 187
- Neurenberg, 34, 69, 82, 102, 104, 136
- Nicolaasgilde, 12-15, 19, 26, 53, 183
- Nijmegen, 14-15, 168, 191
- Ninsee, 159, 177-178, 181, 189, 191-192, 194, 204, 214, 216, 218-220, 239
- Notenkraker, 12, 32-36, 53, 82, 105-107, 110-111, 113, 136
- O
- Obdeijn H, 124, 205
- Oekraïne, 63, 90-92, 109
- Offenbach J, 37
- Oostenrijk, 56, 74, 101-102, 107-109
- Orwell G, 162, 221
- Ottomaans, 60-63, 78-80, 83, 95, 121, 125, 146
- P
- Pantalon, 36-37, 106, 111
- Pantomime, 47, 82, 111-112
- Paus, 62-63, 66, 68-69, 106
- Père Fouettard, 86, 88
- Pierrot, 28, 32, 34, 36-37, 41, 45, 53, 111-112
- Polen, 63, 93, 109, 118
- Polichinelle, 29, 31, 36, 41, 43, 53
- Postkolonialisme, 139, 179, 237, 239-242, 246-247
- Pulcinella, 12, 28-29, 31, 40-41
- R
- Raad van State 167-169, 214
- Razzia, 58, 78, 83, 85, 90, 113, 128
- Reconquista, 58, 83-84
- Rembrandt, 84, 208, 247
- Renegaat, 65, 69, 95, 118, 125-126
- Rome, 40-41, 43, 61-62, 69
- Romeinen, 20, 28, 38, 68-69, 73
- Ruyter M de, 130-131, 133, 207

S

Sachs H, 66, 70, 103
 Sag A, 113, 123-124
 Sağır Ç, 183, 187-189, 206, 218
 Said E, 144, 239
 Sandvliet Z, 194
 Saqaliba, 76, 245
 Saracenen, 58-59, 89
 Schaakturk, 33, 75
 Schembartlauf, 82, 102-104, 109-110, 112
 Schenkman J, 30, 33, 42, 52, 157, 176, 190, 233
 Schols H, 183-185, 229-230
 Schrikfiguur, 25-26, 30, 37, 106, 108, 148
 Servië, 72, 109
 Shakespeare W, 89, 106
 Slavs, 245
 Slovenië, 64, 82, 96, 101
 Small S, 159, 177-178, 189, 194, 218, 228
 Smeulders V, 199-200
 Smith J, 156-157
 Sobieski J, 63, 105-106
 Spanje, 15, 21, 58-59, 62, 68, 78, 82-84, 119, 129-130
 Spietsen, 75, 96-97, 103-104
 Stipriaan A van, 141, 149-150, 159, 166-171, 182, 197, 199, 214
 Suriname, 47, 49, 161, 195, 200, 207, 220, 228
 Surinamers, 161, 163-164, 182, 201, 214, 221
 Székely, 97

T

Tataren, 58-60, 63-64, 71, 74-75, 78-79, 82, 90-91, 93-95, 97-98, 102, 104, 107-111, 136
 Tot slaaf gemaakt, 205, 244-245
 Transsylvanië, 60, 71, 96-98, 100, 109
 Tripoli, 65, 80, 127
 Tropenmuseum, 165-166, 170-171, 197-198
 Tryntyrken, 82, 111-112
 Tunis, 65, 80, 118, 127
 Turken, 26, 59-63, 66-76, 79, 93-97, 99-105, 107-114, 123, 136, 171
 Turkengevaar, 61, 66, 70, 103-104, 136
 Turkenkalender, 66, 109
 Turkije, 61, 72, 79-80, 111, 121, 123, 168
 Turkse, 23, 26, 58, 60, 67-69, 71-72, 75-77, 80, 91-92, 95-97, 105, 114, 121, 123-124, 146, 187, 192
 Turquerie, 75-76
 Tweede kamer, 23, 202
 Twitter, 165, 229, 232

U

Utrecht, 14, 41, 45, 123, 172
 UVA, 147, 159, 177, 179, 193-195, 201, 218

V

Vandalen, 57, 89
 Vazallen, 34, 36-37, 53, 88, 108
 Vermeulen J, 71
 Vikingen, 77
 VN, 210-212, 214, 217, 219
 Vondel J van den, 66, 70-71

W

Wekker G, 140, 144, 146-147, 159, 165, 172-176, 180, 194, 214, 238, 242, 247
 Wenen, 59, 62-64, 67-68, 102, 105-107, 136
 Wildeman, 17, 103-104, 110
 Winti, 164, 220
 Witte onschuld, 146, 172-174, 176, 180, 194, 214, 242

Z

Zak/Zakken, 30, 47-48, 51, 56, 71-75, 104, 107, 151
 Zanj, 76